

PRECIZĂRI CU PRIVIRE LA REZULTATELE UNOR CERCETĂRI DE NUMISMATICĂ GETO-DACICĂ

de OCTAVIAN ILIESCU

În abordarea complexelor probleme de numismatică geto-dacică strădaniile cercetătorilor care își îndreaptă atenția asupra lor pot conduce adesea la formularea unor păreri diferite, uneori complet divergente, ca de altfel în oricare alt cimp de investigare științifică. Este un curs firesc al oricărei activități de acest gen, un factor esențial care împiedică reducerea la stagnare în procesul de adîncire a cunoașterii umane și care, pentru acest temei, este aplicabil de bună seamă și în cazul studiilor dedicate monedelor emise de geto-daci.

Asemenea reflecții ne-au fost sugerate de lectura unor noi contribuții în acest domeniu, publicate recent în paginile prezentei reviste de C. Preda¹. De fapt, noile sale contribuții reprezintă comentarii critice pe marginea părerilor exprimate anterior de alți autori, accentul căzînd cu precădere asupra celor expuse în cursul anilor de către semnatarul acestor rînduri². Îndeosebi față de acestea din urmă, autorul citat își exprimă aproape întotdeauna un dezacord ireductibil. Faptul ca atare nu ne deranjează absolut deloc, pentru motivele mai sus expuse. Ceea ce apare însă surprinzător, în ochii oricărui cititor obiectiv, este tonul neobișnuit cu care autorul citat își îngroașă criticile ce ne adresează, creînd de fiecare dată impresia neplăcută că este profund contrariat de publicarea unor păreri diferite de cele expuse în operele sale³. Întrucît pe de altă parte, citînd cu atenție comentariile critice ale lui C. Preda, ne-am dat seama că înțelege greșit numeroase aspecte ale problemelor supuse discuției, ne-am decis ca, din respect pentru audiența largă de care se bucură publicația de față, să ne folosim de dreptul de a răspunde, pentru a clarifica aici anumite poziții sau puncte de vedere expuse de autorul citat într-un mod pe care îl considerăm inadecvat. Precizăm de la bun început că nu avem de gînd să discutăm *toate* observațiile critice ce ni s-au adus, deoarece nu dorim să ne angajăm într-o discuție interminabilă, deși există precedente în acest sens. Vom căuta mai degrabă să analizăm cauzele mai profunde care au generat

¹ C. Preda, SCIVA, 36, 1985, 4, p. 316—331 (abreviat aici: Aspecte).

² Astfel, la p. 317—318, autorul comentează părerile exprimate de M. H. Crawford și E. Oberländer—Târnoveanu, repetînd (de ce?) criticile publicate anterior în SCIV, 31, 1980, 3, p. 338—340. Restul comentariilor de la p. 318—331, inclusiv cuprinsul *integral* al rezumatului francez se ocupă exclusiv de diverse păreri ale noastre, publicate între anii 1947—1983.

³ V. mai ales formulările de la p. 323, 330.

actuala controversă și vom încerca să elucidăm problemele fundamentale intrate sub incidența ei ; supunînd unui examen riguros punctele de vedere disputate, vom izbuti, sperăm, să vedem în final de care parte se va înclina balanța adevărului științific.

După părerea noastră, principalele cauze care au dat naștere discuției de azi pot fi grupate în următoarele categorii : I. accepțiuni diferite acordate aceluiași termen ; II. interpretări diferite ale aceluiași tipuri iconografice ; III. interpretarea neunitară a datelor oferite de metrologia ponderală și IV. aprecierea diferențiată a cronologiei absolute sau relative a aceluiași emisiuni monetare. În cele ce urmează, le vom examina cu atenție, în ordinea de mai sus.

I. PROBLEME DE TERMINOLOGIE NUMISMATICĂ

Parcurgînd studiile de specialitate recente, se constată cu ușurință că multe din divergențele ivite în ultima vreme se datoresc unor accepțiuni diferite acordate aceluiași termen de uz curent. Un prim caz : termenul *tip* nu are același înțeles de la un autor la altul. În ce ne privește, recurgînd mai întîi la definiția dintr-un dicționar autorizat⁴ și aplicînd-o apoi la specificul cîmpului nostru de investigație, considerăm că prin sintagma *tip monetar geto-dacic* urmează să înțelegem combinația de elemente iconografice esențiale de pe avers și revers, elemente care disting monedele geto-dacice respective de alte emisiuni monetare, anterioare, contemporane sau posteroare. Dacă în cazul emisiunilor monetare ce aparțin aceluiași tip apar exemplare care prezintă modificări ale unor elemente iconografice *minore*, monedele în cauză constituie *variante* ale tipului dat. În măsura în care un număr mai mare de exemplare prezintă aceleași particularități, ele pot fi clasificate în serii sau grupe, de la caz la caz.

Un alt termen frecvent folosit în limbajul studiilor de numismatică geto-dacică este acela de *prototip*. Remarcăm că și acestui termen i se dau înțelesuri diferite, în funcție de concepția fiecărui autor. Astfel, unii cercetători îl folosesc pentru a desemna originalul greco-macedonean care a servit ca model imediat pentru o emisiune de imitație geto-dacică ; această accepțiune ni se pare greșită din punct de vedere atît logic, cît și etimologic. *Prototip*, așa cum însăși etimologia cuvîntului ne arată, poate fi considerat primul tip monetar geto-dacic, realizat nemijlocit după un model original greco-macedonean și cu care începe o succesiune de alte tipuri, acestea derivînd unele din altele. Pentru o mai clară înțelegere a acestor termeni, vom da ca exemplu următoarea schemă :

model (original greco-macedonean) : tetradrahma Filip II de tip regal ;

prototip geto-dacic ; tip Prundu-Jiblea⁵ ;

tip derivat I : tip Minăstirea ; II : tip Adîncata ; III : tip Virteju⁶, cu care se încheie întreaga succesiune de tipuri geto-dacice care au la origine același model original, tetradrahma de tip regal emisă de Filip II.

⁴ Dicționar explicativ al limbii române (DEX), București, 1975.

⁵ Am adoptat în general denumirile de tipuri stabilite de C. Preda, *Monedele geto-dacilor* (abr. : MGD), București, 1973, passim.

⁶ Filiație tipologică sugerată încă de L. Ruzicka, HSNR, 22, 1927, p. 20—24 ; v și O. Iliescu, CreștCol, 13—14, 1965, p. 6—12 ; C. Preda, MGD, p. 245.

După ce am adus precizările cuvenite cu privire la înțelesul exact ce trebuie să fie acordat termenilor de model, prototip, tip și variantă, stabilind în același timp raporturile dintre ele, vom examina acum trei cazuri controversate, pentru motivul că în vreme ce noi, aplicând criteriile expuse mai sus, le considerăm tipuri monetare geto-dacice, C. Preda le contestă acest statut. Primul caz este reprezentat de un număr de monede găsite mai ales în nordul Dobrogei, ale căror tipuri de avers și revers derivă evident din cele ale monedelor de tip Prundu-Jiblea, fapt care l-a determinat pe autorul citat să le clasifice ca serii adiacente ale acestui tip⁷. Într-o comunicare programată în 1974, dar neprezentată și rămasă inedită, am examinat și noi câteva monede de acest gen, descoperite sigur în nordul Dobrogei și am ajuns la concluzia că avem de-a face cu un tip monetar aparte, emis de geto-dacii din această zonă și derivat din tipul Prundu-Jiblea⁸. Mai târziu, E. Oberländer-Târnoveanu, pe baza altor descoperiri, a ajuns la aceleași concluzii, punând în circulație pentru prima dată denumirea de tip Măcin, acordată acestor emisiuni monetare⁹.

C. Preda nu acceptă însă existența acestui tip monetar, localizat în nordul Dobrogei, menținându-și părerea mai veche care admite neparticiparea geților din zona istro-pontică la procesul general al emiterii monedelor de tip greco-macedonean, datorită circulației în această zonă a emisiunilor orașelor pontice¹⁰. Observăm mai întâi că indiferent de stabilirea emitentului și a locului de emisiune, monedele din această categorie, deși derivă iconografic din tipul Prundu-Jiblea, nu pot fi considerate doar ca serii adiacente ale acestui tip, deoarece prezintă un stil complet diferit: alt gen de efigie pe avers, alt cal și alt tip de călăreț pe revers. În plus, constatăm și diferențe de ordin metrologic; monedele de tip Prundu-Jiblea cântăresc în medie 12,40—12,65 g, deci se încadrează în categoria tetradrahmelor locale, în timp ce piesele de tip Măcin au greutatea de numai 7—8 g, urmînd a fi considerate ca didrahme locale¹¹.

Cît privește presupusa neparticipare a geților din nordul Dobrogei la emiterea de monede inspirate de originale greco-macedonene, această teză este infirmată în primul rînd de descoperiri absolut certe, cuprinzînd monede de tip Măcin, tip prin urmare bine localizat: Măcin, Niculițel-Bădila și Sarica, Parcheș și Mahmudia. În al doilea rînd, nu stă în picioare nici argumentarea bazată pe considerația că zona istro-pontică era dominată de circulația monedelor emise de orașele de pe litoral, fapt care i-ar fi împiedicat pe geții locali să emită monedă proprie; într-adevăr, există destule precedente care contrazic această argumentare: Ateas și ceilalți regi scîți din zona Callatis, ba chiar Moskonos în nordul Dobrogei¹². În concluzie, existența unui tip monetar getic nord-dobrogean este bine stabilită, în sprijinul ei pledînd argumente de ordin stilistic, metrologic, arheologic, economic și istoric.

⁷ C. Preda, *MGD*, p. 152.

⁸ V. programul Pontica XI, 1974, ședința din 29 oct. 1974.

⁹ E. Oberländer-Târnoveanu, *Peuce*, 8, 1980, p. 143—150.

¹⁰ C. Preda, *Aspecte*, p. 317—318, menținîndu-și ideile exprimate în comunicarea de la sesiunea Pontica XI, 1974, aceeași ședință și publicată ulterior, cu titlu ușor modificat, în *BSNR*, 67—69, 1973—1975, p. 63—68.

¹¹ Valori ponderale notate de C. Preda, *MGD*, p. 155.

¹² *Ibidem*, p. 180—182.

Al doilea caz se referă la clasificarea unei categorii de monede, considerate de C. Preda ca aparținând tipului Adincata-Minăstirea¹³, dar reprezentind după părerea noastră un tip distinct, denumit Minăstirea¹⁴. Autorul citat nu e de acord cu clasificarea noastră, susținind că nu am oferit „criteriile care să justifice o astfel de departajare”¹⁵. Aceste criterii au fost însă precis formulate¹⁶ și ele ne îndrituiesc să considerăm monedele de tip Minăstirea ca o verigă intermediară, ce urmează tipului Prundu-Jiblea, dar precede emisiunile de tip Adincata. În sprijinul acestei clasificări, se înscriu de altfel unele constatări și aprecieri formulate de însuși C. Preda¹⁷, dar trecute azi sub tăcere de autorul lor.

O discuție pe aceeași linie poate fi extinsă și la clasificarea monedelor geto-dacice al căror tip de avers a fost considerat de autor ca reprezentind „capul Romei”; ele au fost încadrate la tipul Adincata, seria a VI-a¹⁸ sau ca variante ale tipului Virteju¹⁹, dar constituie, după părerea noastră, un tip distinct, denumit Cojasca, pe avers figurind capul lui Dionysos²⁰. Identificarea tipului de pe avers va fi discutată pe larg în secțiunea următoare; pentru moment, indiferent dacă el reprezintă capul Romei sau efigia lui Dionysos, este clar că monedele din această categorie nu pot fi clasificate ca serii sau variante nici la tipul Adincata, nici la tipul Virteju, pentru bunul motiv că, în ambele cazuri, pe aversul monedelor respective figurează efigia lui Zeus, a cărei filiație stilistică poate fi urmărită înapoi, pînă la tipul Prundu-Jiblea. Prin urmare, și în acest ultim caz — al așa-ziselor monede „cu capul Romei” —, sînt întrunite condiții clare care justifică pe deplin clasificarea lor ca un tip distinct și nu ca o simplă variantă.

II. PROBLEME DE ICONOGRAFIE MONETARĂ

Identificarea sau, mai exact, interpretarea diverselor efigii ce apar pe monedele geto-dacilor constituie astăzi obiectul unor investigații intense. În trecut, s-a recurs în acest scop la metoda stabilirii de analogii între imaginile de pe aceste monede și cele cunoscute din iconografia monetară greco-romană. Metoda aceasta reducea rolul artistului „barbar” la acela al unui simplu imitator care, avînd sub ochi o monedă originală venită din afară, încerca să o reproducă, în mod mai fidel sau mai elaborat, după talentul și îndemînarea de care dispunea. În același timp, această metodă presupunea, ca o premisă obligatorie, existența unui contact nemijlocit al aceluiași artist cu piesele originale ce urmau a fi imitate, contact care, în viziunea cercetătorilor mai vechi, nici nu avea nevoie să mai fie dovedit.

¹³ *Ibidem*, p. 198, justificarea denumirii, însoțită de afirmația inexactă că monedele de acest tip au fost asociate de obicei cu cele de tip Virteju. În realitate, deosebirea clară dintre monedele cuprinse în tezaurul de la Minăstirea (azi în jud. Călărași) și cele de tip Virteju a fost argumentată pe larg de C. Moisil, CNA, 17, 1943, p. 199; v. în același sens și O. Iliescu, *loc. cit.*

¹⁴ O. Iliescu, *loc. cit.*: BSNR, 75—76, 1981—1982, p. 86, n. 35.

¹⁵ C. Preda, *Aspecte*, p. 322.

¹⁶ V.n. 14.

¹⁷ C. Preda, *MGD*, p. 212.

¹⁸ *Ibidem*, p. 203—204.

¹⁹ *Ibidem*, p. 204, 212; *Aspecte*, p. 321 și n. 21.

²⁰ O. Iliescu, în vol. *La numismatique, source de l'histoire de l'art et de l'histoire des idées*, București, 1981, p. 49—50 (abr.: *La numismatique*): BSNR, 75—76, 1981—1982, p. 79; NAC, 13, 1984, p. 192—196.

Treptat însă, s-a constatat că procesul de creație artistică, în cazul monetării geto-dacice, era mult mai complicat decât a fost socotit multă vreme și nu putea fi redus numai la imitarea mai mult sau mai puțin fidelă a unor modele preluate din iconografia monetară greco-macedoneană sau romană. Drept urmare, a apărut o nouă orientare a cercetărilor private la interpretarea imaginilor de pe monedele geto-dacice, cercetări care nu se mai pot limita azi să constate sau să afirme pur și simplu existența unor analogii între aceste imagini și diferite modele clasice, ci trebuie să caute și în alte domenii argumente adecvate în sprijinul stabilirii unei anumite filiații de creație artistică. Natural, cercetările conduse de această nouă orientare pot obține uneori rezultate ce nu vor fi neapărat împărtășite în mod unanim, dar ele au în schimb meritul de a lărgi cîmpul de investigație și, implicit, de a deschide noi perspective unor studii ce erau condamnate altfel la immobilism.

Trei exemple ne stau la îndemînă pentru a ilustra rezultatele la care au ajuns astăzi cercetările de iconografie monetară geto-dacică și toate trei fac obiectul controverselor de care ne ocupăm în aceste note. Le vom examina în ordinea urmată de C. Preda.

Începem cu așa-numitul „tip ianiform”. Multă vreme, autorii care au studiat monedele de acest tip au considerat că efigia de pe aversul lor reproduce chipul lui Ianus din iconografia monetară romană republicană²¹. Dar încă din 1922, L. Ruzicka părea să pună la îndoială temeinicia acestei identificări²². În 1939 K. Pink²³ și în 1940 C. Moisil²⁴ au opinat că efigia în discuție reprezintă de fapt un Zeus cu cap dublu, după un model preluat din iconografia monetară greacă²⁵. În 1969 și 1971, M. Gramatopol crede a identifica în acest tip dubla efigie a lui Zalmoxis-Gebeleizis²⁶. Citind interpretările anterioare, C. Preda formulează în 1973 rezerve față de cele care propun identificarea lui Ianus sau a lui Zeus cu dublu cap și respinge ca nefondată identificarea lui Zalmoxis-Gebeleizis, în final, considerînd că e mai potrivit să se acorde tipului respectiv denumirea de „tip ianiform”²⁷.

În 1980, ne-am ocupat și noi de această enigmă a numismaticii geto-dacice și, deplasînd obiectivul cercetărilor din cîmpul circulației monedelor în acela al circulației miturilor, am adus argumente în favoarea unei noi interpretări, identificînd în efigia cu față dublă a monedelor de acest tip o reprezentare locală a lui Kronos cu dublu cap, al cărui cult este atestat de izvoare diverse de la sfîrșitul secolului al V-lea i.e.n. pînă în timpul domniei împăratului bizantin Iustinian I²⁸.

Tot în 1980 și apoi în 1981, B. Mițrea reia ideea mai veche a lui M. C. Sutz u și propune identificarea lui Ianus de pe monedele de bronz

²¹ E. Muret, A. Chabouillet, *Catalogue des monnaies gauloises de la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1889, p. 235, nr. 9897, fără identificarea originalului luat ca model; V. N. Popp, BSNR, 13, 1916, p. 65 și C. Moisil, BSNR, 15, 1920; p. 75, model: așii romani; M. C. Sutz u, CNA, 9, 1929, p. 23, model: moneda de bronz, hătută la Amphipolis după ce Macedonia a devenit provincie romană.

²² L. Ruzicka, BSNR, 17, 1922, p. 24.

²³ K. Pink, *Münzprägung*, p. 68.

²⁴ C. Moisil, CNA, 15, 1940, p. 247–248.

²⁵ Cf. pentru noua interpretare P. Le Gentilhomme, RN, 37, 1934, p. 8–13.

²⁶ M. Gramatopol, Rev.Muz, 6, 1969, p. 23; Apulum, 9, 1971, p. 209–210.

²⁷ C. Preda, MGD, p. 144.

²⁸ O. Iliescu, RRH, 19, 1980, p. 161–172.

emise sub dominația romană de Provincia Macedonia și de orașele Amphipolis și Pella, ca model al emisiunilor geto-dacice de care ne ocupăm aici ²⁹.

Luind în discuție această ultimă interpretare, am arătat că ea nu se poate susține, deoarece i se opune mai ales un puternic argument de cronologie : monedele geto-dacice cu cap dublu sînt mai vechi chiar decît primii ași bătuți la Roma cu efigia lui Ianus ; ele precedă deci cu atît mai mult emisiunile locale macedonene cu aceeași efigie, mult mai tirzii ³⁰.

În comentariile pe care le face pe marginea recentelor noastre contribuții în această direcție, C. Preda expune două idei. Mai întii, susține că în stadiul actual al documentării privitoare la caracterul societății și al culturii materiale și spirituale a geto-dacilor, cercetările nu pot ajunge la identificarea de zeități în unele efigii monetare și că orice încercare în această direcție nu poate reprezenta decît simple ipoteze ; cu toate acestea, nu exclude „posibilitatea ca geto-dacii să fi urmărit redarea unor zeități în monetăria proprie sau acordarea unor sensuri religioase diferitelor efigii întîlnite pe monede” ³¹. Deci în final, autorul face o concesie față de susținerea de la început, mult mai categorică : dar chiar dacă cercetările astfel orientate ar duce, potrivit părerii sale, doar la „simple ipoteze”, ele merită să fie încercate și continuate pînă la capăt. Altfel, ar trebui să ne resemnăm la a mărturisi *ignoramus et semper ignorabimus !*

A doua idee exprimă un dezacord total față de identificarea lui Kronos cu cap dublu pe monedele geto-dacice. Autorul califică această interpretare „mult mai pretențioasă și aproape imposibil de susținut” și afirmă categoric : „Cum a putut să ajungă imaginea lui Kronos de pe monedele din Mallus-Cilicia, Asia Mică, emise cu mai bine de un secol și jumătate înaintea celor de tip „janiform” din Dacia, și cum s-ar putea explica prezența zeului Kronos de tip micro-asiatic tocmai și numai la geto-dacii de la vest de Olt sînt întrebări ce, credem, nu mai comportă vreun comentariu”. Invocînd cercetările și experiența proprii, C. Preda se consideră îndreptățit să afirme peremptoriu că „singura direcție în care investigațiile pot da rezultate este aceea a descoperirii modelelor care au stat la baza monetăriei geto-dacice. În cazul emisiunilor cu „cap janiform” este de căutat totuși un prototip sau o influență în lumea greco-romană a Balcanilor, ca și în cazul celorlalte tipuri monetare din Dacia”. Autorul consideră că poate fi mai aproape de adevăr ipoteza lui B. Mitrea, „de unde trebuie totuși exclusă Macedonia ca mijlocitor, pe motive clare de *nesincronizare cronologică*” ³² (subl. n.).

De data aceasta, chestiunea este mai complicată. Mai întii, o punere la punct : nu am afirmat nici în 1980, nici în 1984 că geto-dacii emitenți ai monedelor în discuție au avut sub ochi, ca model, staterul de argint purtînd efigia lui Kronos cu față dublă, emis la Mallus. Alta era ideea noastră, exprimată dealtfel foarte clar. Luind în considerare impasul în care se găseau cercetările privitoare la iconografia acestui tip monetar geto-dacic, am eliminat mai întii, ca modele posibile, atît pe Ianus, apărut

²⁹ B. Mitrea, în *La numismatique*, p. 45—46 ; NAC, 10, 1981, p. 247—259.

³⁰ O. Iliescu, în *La numismatique*, p. 49—50 ; NAC, 13, 1984, p. 183—198.

³¹ C. Preda, *Aspecte*, p. 318.

³² *Ibidem* (și citatul anterior).

la Roma pe monede emise relativ târziu ³³, cît și pe Zeus cu dublu cap, neatestat nicăieri în iconografia monetară greacă; în final, am propus identificarea lui Kronos cu cap dublu, ca adevărata efigie adoptată pentru aversul monedelor geto-dacice de tip „ianiform”. În sprijinul acestei identificări, am invocat ca argumente originea probabil traco-frigiană a acestui mit — deci proveniența lui dintr-un mediu de cultură înrudit cu cel tracogetic — și persistența cultului acestei divinități, jalonată de diverse izvoare timp de aproape un mileniu. Era deci în discuție o problemă nu de circulația monedelor — care ar fi putut aduce în mediul geto-dacic un model de imitat, dar acest model nu e cunoscut —, ci de circulația miturilor, factor de cultură care putea înrui obținerea aceluiasi rezultat. Se știe cît de fecundă a fost circulația miturilor în dezvoltarea vechilor culturi din spațiul mediteranean. Iar existența unui panteon geto-dacic a fost evidențiată de mult de către specialiști în materie; acest panteon ar fi putut include și un Kronos cu cap dublu, adus dintr-un mediu înrudit.

C. Preda crede însă că trebuie să se caute mai departe un „prototip” sau o influență greco-romană din zona Balcanilor, care ar fi determinat adoptarea tipului „ianiform” de către geto-daci. Ne va bucura nespun o asemenea descoperire, chiar dacă ea va reduce la neant strădaniile noastre. Pînă atunci, nimic nu ne împiedică să căutăm și în alte direcții o eventuală soluție a acestei veritabile enigme din numismatica geto-dacică.

Al doilea exemplu de care ne vom ocupa aici este cel al tipului monedelor geto-dacice care prezintă pe avers un cap uman din față, iar pe revers, un călăreț. Multă vreme, s-a văzut în efigia de pe avers o imitare a chipului nimfei Larissa de pe monedele orașului omonim din Thessalia ³⁴, iar monedele geto-dacice din această categorie au fost desemnate sub denumirea de tip Larissa. În 1939, K. Pink, bazîndu-se pe criteriile de iconografie, a împărțit aceste monede în două categorii: unele imitînd într-adevăr modelul Larissa, în vreme ce altele imită capul lui Apollo de pe tetradrahmele orașului Amphipolis din Macedonia ³⁵. În 1959, Suzana Dimitriu și semnatarul acestor note, mergînd mai departe pe drumul deschis de Pink, au demonstrat, cu argumente de ordin iconografic și istoric-economic, că monedele geto-dacice în discuție au avut un singur model; Apollo de pe tetradrahma orașului Amphipolis ³⁶.

În monografia sa, C. Preda a rezervat un spațiu restrîns descrierii acestor monede și a propus o nouă clasificare; în ce privește filiația tipului de pe avers, el evită să se pronunțe asupra identificării originalului care a servit ca model, motiv pentru care denumește tipul respectiv cînd Larissa-Apollo-Amphipolis, cînd Larissa-Apollo, cînd în fine numai Larissa ³⁷.

³³ Capul lui Ianus Bifrons apare la Roma mai întîi pe aversul așilor de bronz, emiși între 222—205 (E. A. Sydenham, *CRR*, p. 7, nr. 71) sau între 225—217 î.e.n. (M. H. Crawford, *RRC*, p. 147, nr. 35/1). Am arătat de ce aceste emisiuni nu au putut constitui modele de imitat pentru monedele geto-dacice cu cap dublu.

³⁴ E. Muret, A. Chabouillet, *op. cit.*, p. 228, nr. 9690—9693, 9696; R. Forrer, *Keltische Numismatik*, p. 160; Dessewffy M., *Barbár pénzei*, p. 42; W. Knechtel, *BSNR*, 10, 1913, p. 14; R. Netzhammer, *Revista catolică*, 3, 1914, p. 393—397; Gohl Ö., *NK*, 14, 1915, p. 72; V. N. Popp, *BSNR*, 13, 1916, p. 59; C. Moisil, *BSNR*, 15, 1920, p. 61; *CNA*, 4, 1923, p. 60; *BSNR*, 21, 1926, p. 17, nr. 14; A. Metzulescu, *CNA*, 11, 1935, p. 151; *AARh*, 13—14, 1937—1938, p. 5—6.

³⁵ K. Pink, *op. cit.*, p. 67.

³⁶ S. Dimitriu, O. Iliescu, *Dacia*, N.S., 3, 1959, p. 296—297, 304—305.

³⁷ C. Preda, *MGD*, p. 133—136, 141, 476 s.v. Hinova.

Cum însă această nomenclatură ezitantă poate genera confuzii — mai ales datorită prezenței ei într-o monografie de specialitate —, ne-am permis să semnalăm această inconsecvență, pentru o eventuală clarificare ³⁸.

În noile sale puncte de vedere, autorul, după ce enumeră criteriile de iconografie și de mărime pe care le ia în considerație, afirmă mai întâi că ele îl îndeamnă „să vedem în *tetradrahmele din orașul Larissa* (sic; subl. n.) principalul, dacă nu singurul model după care s-au realizat imitațiile din Dacia”; mai departe însă, susține categoric: „O reexaminare a problemei, sub toate aspectele ei, ținând desigur seama și de descoperirile mai noi, ne determină să revenim la denumirea mai veche și mai simplă de emisiuni de tip « Larissa » ³⁹. Iată deci o clarificare a unei poziții anterioare, vădit ezitante.

În ce ne privește, atrăgînd mai întâi atenția autorului asupra faptului că orașul Larissa nu a emis niciodată tetradrahme ⁴⁰, ne vom permite să persistăm în convingerea că geto-dacii care au bătut monedele cu efigia umană din față au avut ca model exclusiv capul lui Apollo de pe tetradrahmele orașului Amphipolis. În acest sens, enumerăm pe scurt următoarele argumente (pe care le vom dezvolta cu alt prilej):

— *argumentul iconografic*: monedele geto-dacice au figura de pe avers fie prelungă, fie rotundă, la fel ca Apollo de pe monedele orașului Amphipolis, în vreme ce nimfa Larissa are întotdeauna figura rotundă, iar părul legat cu o panglică, detaliu ce nu se întâlnește niciodată nici la Amphipolis, nici la emisiunile geto-dacice.

— *argumentul metrologic*: Larissa a emis în mod curent drahme de etalon eginetic (6 g) și doar o singură dată didrahme (12—12,20 g) ⁴¹; Amphipolis a emis mai ales un nominal mare, tetradrahme de etalon traco-macedonean (14,50 g) ⁴². Monedele geto-dacice de care ne ocupăm cîntăresc în mod frecvent 13—14 g, depășind uneori această limită ⁴³; sînt deci tetradrahme ce adoptă etalonul folosit de Amphipolis.

— *argumentul economic*: s-a arătat încă din 1959 că Amphipolis a avut un rol deosebit în Balcani și la Dunărea de Jos, rol pe care l-a păstrat și după ce a fost cucerit de Filip II (357 î.e.n.); Larissa a avut un rol economic mai șters, fără înrîurire la nord de Balcani ⁴⁴.

— *argumentul cronologic*: dacă Amphipolis încetează să bată monedă proprie la 357 î.e.n. și, deci, tetradrahmele sale ar fi prea distanțate de emiterea monedelor geto-dacice cu cap uman din față — cum crede C. Preda ⁴⁵ — remarcăm că didrahmele orașului Larissa sînt și mai vechi, fiind emise pe la 370 î.e.n. ⁴⁶. Prin urmare, atît geografic, cît și cronologic,

³⁸ O. Iliescu, CN, 5, 1983, p. 19, n. 45; cf. și I. Winkler, ActaMN, 12, 1975, p. 100.

³⁹ C. Preda, Aspecte, p. 320.

⁴⁰ Între aprox. 500 și 344/343 î.e.n., Larissa a emis drahme și monede mărunte, iar ca multiplu, numai didrahme, dar niciodată tetradrahme; aceste date se găsesc în orice manuale sau tratate de numismatică greacă. Despre emisiunile monetare ale acestui oraș, v. F. Herrmann, ZfN, 35, 1925, p. 1—69; T. R. Martin, MN, 28, 1983, p. 1—34 (ambele fundamentale).

Nu este singura dată cînd C. Preda confundă nominalurile grecești. Astfel, în *DIVR*, s. v. drahmă, p. 244, afirmă că Histria și Callatis au emis drahme de argint, ca s.v. Histria, p. 329—330, să susțină că acest oraș a emis didrahme de argint, deși e clar că se referă la același nominal.

⁴¹ E. Babelon, *Traité*, II/4, col. 395—396 (12, 20; 12, 18; 11,80 g).

⁴² G. Le Rider, *Le monnayage de Philippe II*, p. 354—355.

⁴³ C. Preda, *MGD*, p. 136.

⁴⁴ S. Dimitriu, O. Iliescu, *op. cit.*, p. 304—305.

⁴⁵ C. Preda, *Aspecte*, p. 321.

⁴⁶ T. R. Martin, *op. cit.*, p. 29, 33.

presupusul model Larissa este mult mai îndepărtat de locul și momentul emiterii monedelor geto-dacice, în raport cu modelul Amphipolis.

Aceste argumente ne dau dreptul de a ne opri mai departe asupra lui Apollo de pe tetradrahmele orașului Amphipolis, ca model al emisiunilor geto-dacice cu cap uman din față, pe care vom continua deci să le denumim de tip Apollo-Amphipolis. Datarea acestor emisiuni va fi discutată în ultima secțiune.

Cel de-al treilea caz de care ne vom ocupa acum este reprezentat de monedele geto-dacice „cu capul Romei” sau de tip Cojasca. Am arătat mai sus de ce ele constituie un tip aparte, indiferent dacă efigia de pe aversul lor a avut ca model capul Romei sau cel al lui Dionysos⁴⁷; vom încerca acum să deslușim noile puncte de vedere ale lui C.Preda, în cadrul acestei discuții. Ele rămân mai departe echivoce, cu toate că autorul le acordă un spațiu mai larg. Astfel, față de principalul argument adus împotriva identificării capului Romei, ca model posibil pentru emisiunile geto-dacice — lipsa coifului, element fundamental în iconografia zeiței Roma — autorul evită să dea un răspuns precis, exprimându-și ideile într-o manieră ce ni se pare derutantă. Mai întâi, declară că n-a afirmat și nu afirmă nici acum că pe aversul monedelor în discuție trebuie să vedem o copie a capului Romei, deși o asemenea eventualitate după părerea noastră, nici nu se poate lua în considerație. Mai departe, citim următoarele: „Ținând seama că avem de-a face în fond *de* (sic; subl. n.) o variantă a tipului Virteju—București nu putem accepta cîtusi de puțin ideea că pe aversul monedelor respective ar fi redată imaginea lui Dionysos în manieră locală. Argumentele aduse în sprijinul acestei opinii sînt ca și inexistente”. Deci, Dionysos trebuie exclus cu totul, ca posibil izvor de inspirație, dar iată ce ni se spune mai departe: „*Prin aceasta nu vrem cîtusi de puțin să înlăturăm o eventuală influență exercitată de tetradrahmele thasiene*”⁴⁸ (subl. de C.P.). Prin urmare, admite totuși posibilitatea unei influențe a lui Dionysos, căci despre ce altă influență a tetradrahmelor thasiene ar putea fi vorba, în cazul monedelor geto-dacice de tip Cojasca? Față de aceste formulări ezitante, în contradicție unele cu altele și lipsite de argumente, ne rămîne să conchidem că și acum, C.Preda a lăsat fără răspuns o problemă de iconografie monetară geto-dacică, creată fără temei de el însuși în 1973.

III. PROBLEME DE METROLOGIE MONETARĂ

Aveau geto-dacii o concepție clară despre valoarea de schimb a monedelor ce le treceau prin mînă, fie că ele erau emisiuni venite din afară, fie că erau emise de ei înșiși? Cînd punem această întrebare, ne gîndim mai ales la valoarea intrinsecă, determinată de cantitatea de metal încorporată și care, în antichitate, stabilea în mod exclusiv valoarea nominală a unei monede, chiar și a celei de bronz. Mai mult, la greci, însăși denumirea unui nominal — drahmă, stater (didrahmă) sau obol — era împrumutată din terminologia metrologiei ponderale, care a preexistat apariției

⁴⁷ Despre monedele de acest tip, v. mai ales: C. Moisil, CNA, 17, 1943, p. 160 și n. 14; Balcania, 7/1, 1944, p. 16 și n. 1; M. Ionescu, Gh. Rădulescu, SCIV, 21, 1970, 4, p. 650; M. Ionescu, BSNR, 67—69, 1973—1975, p. 330; O. Iliescu, NAC, 13, 1984, p. 192—196 (model: capul lui Dionysos): C. Preda, MGD, p. 203—204, 212; B. Mitrea; NAC, 10, 1981, p. 247—259; C. Preda, V. Drob, SCN, 8, 1984, p. 47 (model: capul Romei).

⁴⁸ C. Preda, Aspecte, p. 321—322.

economiei monetare. Întrebarea care ne-a preocupat de multă vreme a fost aceea de a ști dacă geto-dacii au fost în măsură să înțeleagă principiile de bază ale economiei monetare grecești și dacă le-au aplicat și în cazul propriilor lor emisiuni monetare. Un început de dovadă atestînd aprecierea de către geți a valorii monedei grecești, în funcție de calitatea serviciului oferit, ni-l oferă de altfel cunoscutul text al lui Appianus privitor la pretențiile formulate de reprezentanții lor, pentru ajutorul armat pe care urmau să-l acorde lui Perseus împotriva romanilor ⁴⁹. Cercetările numismatice întreprinse în această direcție de peste 40 de ani au confirmat că și în cazul propriilor lor emisiuni, geto-dacii erau în stare să stabilească o scară de valori între diverse monede, dispunînd astfel de un adevărat sistem monetar propriu ⁵⁰. Dar aceste rezultate nu s-au bucurat de nici o atenție în monografia lui C. Preda și sînt astăzi categoric contestate de același autor ⁵¹.

Mai înainte însă de a examina în mod convenit această nouă controversă, este necesar să facem cîteva precizări. În primul rînd, trebuie să reamintim că geto-dacii, trăind într-un alt stadiu de evoluție socio-economică, în raport cu lumea greacă, nu puteau beneficia de o economie monetară la fel de dezvoltată și de complicată ca, de exemplu, aceea a Atenei în perioada 393—339 î.e.n. sau a imperiului lui Alexandru cel Mare ⁵². Este de la sine înțeles că economia monetară a geto-dacilor, chiar în momentul ei de apogeu, spre sfîrșitul fazei tribale, nu a ajuns la un asemenea grad de dezvoltare. Prin urmare, pretinsa contradicție semnalată de C. Preda ⁵³ ca opunînd două afirmații ale noastre privitoare la nivelul economiei monetare geto-dacice nu există în realitate. O comparație între cele două economii — geto-dacică și greacă — era la îndemîna oricui și am considerat că nu era nevoie de a cita exemple, cum am făcut astăzi în rîndurile de mai sus.

În al doilea rînd, trebuie să precizăm că geto-dacii, inițiînd baterea de monedă proprie, au adoptat ca etalon nu un nominal oarecare din sistemul monetar greco-macedonean, ci numai acea monedă care se bucura de o largă circulație și care pătrunsese și în mediul local. Ei nu au adoptat inițial, pentru monetăria lor, nominaluri greco-macedonene destinate unei circulații restrinse, ca drachma și submultiplii ei, nici chiar didrahma, cu o circulație de asemenea redusă. La începutul monetăriei lor, geto-dacii au adoptat ca unic nominal tetradrahma de etalon traco-macedonean cu greutatea de 14,50 g, etalon folosit de orașul Amphipolis și apoi de Filip II și care, prin emisiunile monetare respective, se impusese în schimburile economice ale populațiilor trace și geto-dace de la acea vreme. Abia mai tîrziu, cînd circulația monetară locală se va intensifica și diversifica, geto-dacii vor emite, alături de tetradrahme, acum de alte tipuri, și monede cu valoare mai mică, didrahme sau drachme, adoptînd în acest scop și alte etaloane ponderale. Mai tîrziu, sub domnia lui Burebista, se vor emite în atelierele din Dacia monede după etalonul ponderal și tipurile denarului

⁴⁹ Appianus, *Macedonica*, IX, 16, 1—2 (ap. *IstRom*, I, 1960, p. 245).

⁵⁰ O. Ilescu, BSNR, 38—41, 1944—1947, p. 29—34; CN, 5, 1983, p. 7—24; I. Winkler, *ActaMN*, 3, 1966, p. 75—89; E. Chirilă, V. Lucăcel, *Un tezaur din nord-vestul Transilvaniei*, Zalău, 1970, p. 7—8 (și în l. germană); E. Chirilă, M. Barbu, *Ziridava*, 10, 1978, p. 61—66 și aceeași, *ActaMP*, 3, 1979, p. 81—86.

⁵¹ C. Preda, *op. cit.*, p. 322—330.

⁵² B. V. Head, *Historia Numorum* ², Oxford, 1911, p. 225—226 (Macedonia), 374—375 (Atena).

⁵³ C. Preda, *op. cit.*, p. 330.

roman, iar regele Coson va bate stateri de aur după etalonul atic, nominal bine cunoscut geto-dacilor de la emisiunile lui Filip II, ale lui Alexandru cel Mare și ale lui Lysimah pînă la ultimele emisiuni ale orașelor grecești de pe litoralul pontic, deci timp de aproape trei secole.

În sfîrșit, în al treilea rînd, trebuie să subliniem un aspect important al activității monetare din Dacia : deși societatea locală a cunoscut organizarea de stat abia sub sceptrul lui Burebista, bătărea de monedă s-a exercitat pînă la acea dată numai de autoritatea tribală sau unional-tribală, care suplinea în acest caz autoritatea de stat și care era singura în măsură să determine nominalul ce urma să se bată, atît ca normă ponderală, cît și ca tipuri iconografice.

Avînd mereu în minte acest cadru economic și istoric, vom examina acum controversa ce s-a ivit recent în legătură cu problema adoptării de către geto-daci a unui sistem monetar propriu. Deși, așa cum s-a arătat, la un rezultat pozitiv în această problemă au ajuns între timp și alți cercetători⁵⁴, C. Preda se mărginește să critice numai opiniile noastre, începînd cu cele exprimate cu patru decenii în urmă⁵⁵. Această atitudine a fost probabil determinată de faptul că într-un studiu recent, tratînd despre evoluția economiei monetare la geto-daci, ne-am exprimat nedumerirea cînd am constatat că problema folosirii unui sistem monetar propriu de către geto-daci a fost total omisă dintr-o discuție despre caracterul monedelor geto-dacice, expusă în două rînduri de C. Preda⁵⁶. Drept răspuns, ni se adresează azi următoarea diatribă : „Pretenția zgomotoasă de a cita un articol cu un subiect colateral, într-o discuție precisă și restrînsă, care avea ca obiect clarificarea unei anumite noțiuni, ni se pare mai mult decît ciudată”, pentru a declara mai departe : „Pentru a nu lăsa însă cititorului impresia că nu am avut cunoștința de acest *important* (subl. C.P.) articol precizăm că acesta a fost citat atunci cînd am vorbit despre nominalele din monetăria geto-dacică, adică la locul cuvenit, și chiar la istoricul cercetărilor”⁵⁷. Oricine are însă dreptul să pună întrebarea cum este cu puțință ca problema sistemului monetar propriu la geto-daci să fie considerată un *subiect colateral*, care, ca atare, poate fi ignorat cu totul într-o discuție despre funcțiile monedelor emise de ei înșiși. *Important* sau mai puțin important, articolul nostru, tratat cu atîta ironie de C. Preda, are măcar meritul de a fi formulat pentru prima dată o problemă-cheie din istoria economiei monetare a geto-dacilor. A cere ca *această problemă* — și nu articolul respectiv, citat doar ca titlu — să fie examinată cum se cuvine, într-o cercetare închinată monetăriei geto-dacilor, reprezintă o comportare firească în orice discuție cu caracter științific și nu o *pretenție zgomotoasă*, cum o califică autorul citat. În acest context, ironia afișată în citatele de mai sus apare ca absolut gratuită.

După o astfel de introducere în subiectul discuției, C. Preda declară în mod peremptoriu : „Noi n-am stăruit asupra existenței unui sistem monetar propriu la geto-daci, considerînd că nu există și este explicabil deci să nu figureze, spre nedumerirea lui O. Iliescu, în indice”⁵⁸ (indicele

⁵⁴ V.n. 50.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ O. Iliescu, CN, 5, 1983, p. 9 și 17, nota 28, cu trimitere la : C. Preda, SCN, 3, 1960, p. 55—57 și MGD, p. 382.

⁵⁷ C. Preda, Aspecte, p. 323, cu trimitere la MGD, p. 16 și 389 (recte 379) la care urmează a se adăuga și p. 332, nr. 6, nota 933 ; despre această ultimă mențiune, cf. O. Iliescu, *op. cit.*, p. 18, nota 36.

⁵⁸ C. Preda, Aspecte, p. 323.

de la finele monografiei, n.n.). De data aceasta, în fața unei atitudini atât de grave, avem tot dreptul să ne exprimăm profunda nedumerire, deoarece noile opinii ale autorului contrazic flagrant propriile sale poziții, adoptate anterior, deși incidental, în raport cu aceeași problemă. Ne explicăm îndată, începînd prin a reaminti o teză mai veche a lui C. Daicoviciu, care nega emisiunilor monetare ale geto-dacilor funcția de bani, considerînd că ele nu reprezentau decît „o formă mai practică, numoidală, a mărfii metal”⁵⁹. Contestînd existența unei economii monetare la geto-daci, această teză îi socotea atît de inapoiată, încît, chiar și după secole de relații strînse cu lumea greacă sau cu tracii, celții, ilirii, iar mai tîrziu, cu romanii, ei nu ar fi fost în stare să înțeleagă funcțiile economice ale monedei pe care ei înșiși o băteau, în propriile lor ateliere. Abandonată ulterior de autorul ei⁶⁰, această teză a fost combătută în două rînduri de C. Preda, cu numeroase argumente, dintre care unele, chiar fără voia lui, admit implicit folosirea de către geto-daci a unui sistem monetar propriu. Astfel, după ce examina caracteristicile emisiunilor monetare geto-dacice, C. Preda formula în 1960 următoarea concluzie : „Păstrarea în linii mari a unui sistem ponderal, care poate fi urmărit la toate tipurile monetare, presupune, fără îndoială, o preocupare din partea emitentului de a impune autoritatea și valoarea monedei respective, prin garantarea și pe această cale a greutății și calității ei”⁶¹. Și iată ce susținea același autor în 1973 : „Cînd pe o anumită piață, fie ea și limitată, apare și monedă măruntă cu aceleași caractere ca și piesele mari din categoria tetradrahmelor, nu mai putem vorbi, pe lîngă alte argumente, că emisiunile din Dacia reprezintă „o formă numoidală a mărfii bani”⁶² (sic ; a mărfii metal la C.D.). În ambele cazuri, argumentele invocate de autor reflectă în realitate atribuțiile unui sistem monetar, în adevăratul lui sens.

Să mergem însă mai departe și, din considerație pentru importanța problemelor de numismatică geto-dacică, să expunem în cele ce urmează argumentele fundamentale care susțin categoric ideea folosirii de către geto-daci, încă de la primele lor emisiuni, a unui sistem monetar propriu, cu trăsături împrumutate de la modele străine, dar și cu particularități deosebitoare.

Mai întîi, fiind în discuție o problemă de ordin economic, se cade să o examinăm și noi prin prisma principiilor de bază ale științei economice. Pentru a înțelege ce este un sistem monetar, vom recurge deci la cuvîntul unei autorități în materie și vom afla că prin această sintagmă, se înțelege o „formă de organizare instituită de stat prin acte normative în cadrul căreia se prevede o circulație de monezi (monede n.n.) cu valoare proprie deplină”⁶³. Aplicînd această definiție economiei monetare a geto-dacilor, vom constata, *mutatis mutandis*, că ea îndeplinește toate condițiile necesare adoptării și funcționării unui sistem monetar propriu. Există o autoritate emitentă, cea tribală sau unional-tribală, suplinind lipsa unei autorități statale ce va apărea sub Burebista. Geto-dacii bat monede de argint, ar k osonii, din aur, deci monede cu valoare proprie, deplină. Emisiunile

⁵⁹ C. Daicoviciu, SCSCluj, 1, 1950. p. 117.

⁶⁰ Idem, *IstRom*, I, 1960, p. 271.

⁶¹ C. Preda, SCN, 3, 1960, p. 57.

⁶² Idem, *MGD*, p. 382.

⁶³ C. C. Kirilăscu, *Moneda. Mică enciclopedie*, București, 1982, p. 282, s.v. sistem monetar.

lor adoptă norme ponderale împrumutate din sisteme monetare străine : traco-macedonean, atic sau, în final, roman. Chiar în cazul în care o autoritate locală emite un singur nominal, acesta se încadrează într-un sistem monetar propriu, exemple în acest sens fiind cunoscute și în lumea greacă ⁶⁴.

Sînt însă și particularități ce deosebesc sistemul monetar geto-dacic de cele străine receptate ca model. Ele decurg mai întîi din procesul normal de adaptare la realități locale. Dar ele sînt determinate și de caracterul local sau regional al emiterii de monede în Dacia. La început, se emite un singur nominal, tetradrahma de etalon traco-macedonean, dar tipurile diferă, după opțiunea fiecărei autorități tribale emitente. În sec. II î.e.n., intensificîndu-se schimburile, apar nominaluri locale de valori diferite. Ele sînt uneori de același tip : tetradrahmele și drahmele de tip Alexandru cel Mare (sau Filip III) din tezaurul de la Brașov ⁶⁵; tetradrahmele și drahmele de tip Macedonia Prima din tezaurul găsit în nord-vestul Transilvaniei ⁶⁶; tetradrahmele și drahmele de tip Filip III din tezaurele de la Optășani ⁶⁷, Comana ⁶⁸ și Urseiu ⁶⁹. Dar există și nominaluri de valori și tipuri diferite, cum este cazul didrahmelor de tipurile Adincata și Virteju, cînd se găsesse împreună cu tetradrahme și drahme de tip Filip III, ca în tezaurele de la Comana și Urseiu. Aici, sîntem de acord cu observația lui C. Preda despre existența unor „sisteme monetare care au funcționat diferit în timp și spațiu” ⁷⁰.

În sfîrșit,, în absența izvoarelor istorice care să ateste denumirile acordate de geto-daci propriilor lor monede — nici măcar celor străine —, se înțelege că folosirea termenilor de tetradrahmă etc. are în acest caz un caracter convențional. Nu este totuși exclus ca geto-dacii, preluînd ca model un nominal străin, să fi împrumutat și termenul original care îl desemna. Dar chiar dacă geto-dacii ar fi denumit altfel monedele lor, din moment ce nu cunoaștem asemenea denumiri, nu întrezărim altă soluție decît aceea de a recurge la termenii originali.

Nădăjduim că aceste considerații vor înlătura din preocupările de numismatică geto-dacică problema existenței sau a non-existenței unui sistem monetar autohton.

IV. PROBLEME DE CRONOLOGIE MONETARĂ

Năzuința de a determina data de emisiune pentru fiecare din numeroasele tipuri monetare ale geto-dacilor este desigur unul din obiectivele fundamentale, urmărite azi de cercetările numismatice din țara noastră. Dificultățile însă abundă, ca de altfel în orice sector al monetăriei antice, în care întîmpinăm lipsa unor elemente certe de cronologie. De aceea, este necesar să recurgem la criteriile diverse, care, de la caz la caz, ne pot per-

⁶⁴ Orașele Thasos și Maronea emit după 180 î.e.n. tetradrahme de etalon atic (16,80 g), fără alte nominaluri de argint și totuși dispun de un sistem monetar propriu.

⁶⁵ I. Winkler, *op. cit.*, p. 79, 81; C. Preda, *MGD*, p. 332, nr. 4.

⁶⁶ E. Chirilă, V. Lucăcel, *op. cit.*

⁶⁷ C. M. Petolescu, *CN*, 3, 1980, p. 1—32.

⁶⁸ C. Preda, *MGD, passim* (paginația în indice, s.v. Comana); O. Ilescu, *BSNR*, 75—76, 1981—1982 p. 71—88.

⁶⁹ C. Preda, V. Drob, *SCN*, 8, 1984, p. 37—52 (unde drahmele, cu aversul și reversul foarte șterse, sînt considerate a alcătui un tip nou, denumit *Ursuiu*; p. 46, 51. *Galp*, la autori cu înțelesul de uzat, înseamnă de fapt fals; v. în acest sens *DEX*, s.v.

⁷⁰ C. Preda, *Aspecte*, p. 328.

mite să stabilim o datare mai precisă. De amploarea evantaiului acestor criterii atîrnă în ultimă instanță stabilirea datei de emisiune a unui anumit tip monetar din numismatica geto-dacică; de aici și apariția unor datări diferite, de la un autor la altul, pentru aceeași emisiune monetară. Un exemplu în acest sens ni-l oferă divergența de păreri ce s-a ivit în legătură cu datarea tipului Apollo-Amphipolis. Am văzut mai sus (p. 265—267) disputa tipitoare la identificarea originalului care a servit ca model; vom examina acum pozițiile diferite în legătură cu cronologia emisiunilor geto-dacice de acest tip.

În 1959, cînd am încercat să datăm mai precis emisiunile amintite, am luat în considerație mai multe criterii și anume: relația dintre aceste monede și modelul original, din punct de vedere iconografic și metrologic; tehnologia de fabricație și, nu în ultimul rînd, datarea tezaurului de la Hinova, tezaur al cărui studiu a prilejuit întreaga investigație. În temeiul acestui examen complex, am propus datarea celor mai vechi emisiuni de acest tip, către sfîrșitul sec. IV — începutul sec. III î.e.n., iar a celor mai noi după anul 280 î.e.n.⁷¹ Mai recent, reeditarea tezaurului de la Hinova, cu o nouă datare⁷², ne-a permis să aducem unele precizări și cu privire la datarea celor mai vechi emisiuni de tip Apollo-Amphipolis: anii 275—250 î.e.n.⁷³

Așa cum s-a arătat mai sus, C. Preda clasifică în 1973 după alte criterii monedele ce fac parte din această categorie, astfel încît emisiunile considerate anterior a fi mai vechi devin acum seriile *b—c*, mai noi, în timp ce emisiunile clasificate în 1959 ca fiind cele mai recente constituie acum, după părerea sa, seria *a*, cea mai veche. Pe baza criteriului stilistic și a prezenței unor monede de acest tip în tezaurul de la Zemun (Iugoslavia)⁷⁴, autorul datează emisiunile în discuție către sfîrșitul sec. III — începutul sec. II î.e.n.⁷⁵ Cum însă noi am continuat, chiar și după apariția monografiei sale, să aderăm la datarea mai timpurie⁷⁶, C. Preda ne atrage atenția, în recente sale note critice, că această datare nu ține seama de stilul monedelor geto-dacice, în raport cu cel al originalelor imitate și nici de faptul că ele s-au găsit în tezaure alături de monede macedonene cu imitații ale lor, iar în tezaurul de la Jabukovae (Iugoslavia)⁷⁷, împreună și cu o tetradrahmă emisă de Attalus I în anii 240—235 î.e.n., „ceea ce îl determină pe editor să dateze toate emisiunile de tip „barbar”, inclusiv pe cele de tip Larissa, la sfîrșitul sec. III și începutul sec. II î.e.n.”; autorul conchide că ne menținem pe o poziție greșită, în contradicție cu date concrete și evidente⁷⁸. Să examinăm și noi cîteva aspecte ale problemei în discuție, spre a vedea dacă este îndreptățită o astfel de apreciere.

Pentru a data emisiunile geto-dacice de tip Apollo-Amphipolis; vom apela mai întîi la criteriul tehnologiei de fabricație. Sub acest aspect, constatăm că monedele care au pe avers efigia alungită sau rotundă (tipurile I—II în clasificarea din 1959, seriile *b—c* în cea din 1973) au caracte-

⁷¹ S. Dimitriu, O. Iliescu, *op. cit.*, p. 309—310.

⁷² *An Inventory of Greek Coin Hoards (IGCH)*, New York, 1973, nr. 452.

⁷³ O. Iliescu, SCIV, 27, 1976, 1, p. 56—57, 60; RRH, 19, 1980, p. 168; NAC, 13, 1984, p. 187.

⁷⁴ IGCH nr. 458, datat 220 î.e.n.

⁷⁵ C. Preda, MGD, p. 142.

⁷⁶ Vezî nota 73.

⁷⁷ IGCH nr. 447, datat 280 î.e.n.; P. Popović, Numizmatičar, 5, 1982, p. 13—34, datat la sfîrșitul sec. al III-lea — începutul sec. al II-lea î.e.n.

⁷⁸ C. Preda, Aspecte, p. 319.

ristici comune : flanul mic, cu diametrul de 17—18 mm, dar de o grosime neobișnuită, ceea ce face ca ele să cîntărească frecvent 13—14 g și chiar peste această limită. În schimb, puținele exemplare care au aceeași efigie cu privirea spre dr. (tipul IV respectiv seria *a*) au un flan mai larg, cu diametrul de 23—26 mm, dar mai subțire, iar greutatea lor oscilează între 12,25—13,63 g ⁷⁹. Considerăm și azi că emisiunile cu flanul mic sînt mai vechi decît cele cu flanul mare, deoarece această particularitate se întîlnește și la tetradrahmele emise efectiv de Alexandru cel Mare, în raport cu cele postume, emise cam după anul 280 î.e.n., cînd flanul semărește foarte mult. Această particularitate de tehnologie este un criteriu sigur pentru a data monedele geto-dacice cu efigia văzută din față și flanul mic înainte de mijlocul sec. III î.e.n., dată de la care monetăriile elenistice vor emite numai tetradrahme cu flanul larg.

Cronologia relativă a monedelor geto-dacice în discuție, așa cum a fost stabilită în 1959, este susținută și de criteriul stilistic. Emisiunile încadrate atunci la tipurile I—II (seriile *b—c* din 1973) au un stil viguros, cu trăsături bine marcate și reliefuri foarte înalte ; cele de tipul IV (seria *a*) prezintă un stil evoluat, cu trăsături mai delicate și reliefuri mai aplatizate. În vreme ce particularitățile stilistice ale emisiunilor din prima categorie le alătură tetradrahmelor alexandrine emise pînă la circa 280 î.e.n., cele de tipul IV (seria *a*) se aseamănă vădit, ca stil, cu tetradrahmele elenistice bătute după această dată. Sînt deci argumente temeinice, care ne obligă să revenim la clasificarea cronologică stabilită în 1959 : tipurile I—II, prima etapă ; tipurile III—IV și unele variante tîrzii ale tipului II, a doua etapă.

Ne îndreptăm acum atenția asupra analizei unor tezaure monetare, în a căror componență intră și monede geto-dacice de tip Apollo-Amphipolis, alături de emisiuni greco-macedonene cu o cronologie mai precisă. În sprijinul unei datări coborîte pînă la sfîrșitul sec. III — începutul celui următor (î.e.n.), C. Preda invocă drept argument decisiv exemplul tezaurului de la Jabukovac ⁸⁰. Reamintind mai întîi că reconstituirea acestui tezaur s-a făcut pe baza unor informații vagi, vechi de șase decenii, ceea ce ar putea arunca o umbră de îndoială asupra temeiniciei ei ⁸¹, observăm că stabilirea datei probabile a îngropării unui tezaur monetar nu atrage în mod automat aceeași datare pentru *toate* monedele care îl compun. Astfel, chiar în exemplul citat de autor, dintr-un număr de 70 monede a căror dată de emisiune a fost determinată cu precizie, am constatat existența următoarelor tranșe cronologice :

- 336/318 — 300 î.e.n. : 51 ex. (Alexandru cel Mare și postume)
 318/297—280/261 î.e.n. : 16 ex. (Alexandru cel Mare și postume, Demetrios Polioretos, Lysimah, Seleucus I și Antiochus I)
 263/241—240/235 î.e.n. : 2 ex. (Eumenes I și Attalus I, Pergam)
 240/190 î.e.n. : 1 ex. (Priene, tetradrahmă de tip Alexandru)⁸².

După cum se vede, din 70 monede datate precis, 67 piese au fost emise între anii 336/318 și 280/261 î.e.n. și numai trei exemplare între anii 241/190 î.e.n., dacă acceptăm cronologia cea mai coborîtă. Între monedele

⁷⁹ S. Dimitriu, O. Iliescu, *op. cit.*, p. 292, 294.

⁸⁰ V. nota 77.

⁸¹ V. în acest sens observațiile formulate în *IGCH* nr. 447.

⁸² P. Popović, *op. cit.*, p. 25—29.

nedatate, în rîndul cărora intră și cele de tip Apollo-Amphipolis, pot exista desigur numeroase cazuri în care să avem de-a face cu emisiuni anterioare mijlocului secolului al III-lea, chiar dacă nu în proporția de 95 %, evidențiată mai sus. Nu există nici un impediment teoretic ca din această categorie să facă parte și monedele geto-dacice de tip Apollo-Amphipolis.

Dar tezaurul de la Jabukovac — în ipoteza că ar avea într-adevăr componența reconstituită de ultimul său editor — nu reprezintă unicul caz cu un conținut eşalonat pe mai multe tranșe cronologice. Un alt exemplu în același sens ne oferă tezaurul descoperit în 1940 la Slana Bara (îngă Vidin) și care cuprinde și el tetradrahme geto-dacice de tip Apollo-Amphipolis alături de emisiuni greco-macedonene, originale și imitații, precum și de monede geto-dacice de tip Filip al II-lea⁸³. Deși acest tezaur nu a făcut obiectul unui studiu mai recent, care ar fi putut aduce desigur precizări de datare, el poate fi însă reținut ca un alt exemplu cu un larg evantai cronologic al emisiunilor componente.

Pentru a stabili cu mai multă siguranță data celor mai vechi emisiuni geto-dacice de tip Apollo-Amphipolis, cel mai important reper rămîne, după părerea noastră, tezaurul de la Hinova, datat 275—250 î.e.n.⁸⁴. În acest tezaur, monedele amintite s-au găsit împreună cu tetradrahme elenistice și imitații ale lor, purtînd numele lui Alexandru cel Mare și cel al lui Seleucus I. Am revăzut de curînd cronologia tetradrahmelor originale din acest tezaur și am constatat că din șapte piese, nu mai puțin de șase au fost emise între anii 318—295 î.e.n., cea de-a șaptea rămînînd deocamdată fără o datare precisă. Dacă monedele de tip Apollo-Amphipolis, prezente în acest tezaur, ar data de la sfîrșitul sec. III — începutul sec. II î.e.n. — cum continuă să susțină C. Preda — ne întrebăm cum se explică faptul că șase din cele șapte tetradrahme originale au fost emise exact cu un veac mai devreme?

Tot din examinarea componenței tezaurului de la Hinova, se vede clar că monedele de tip Apollo-Amphipolis, clasificate în 1959 la tipurile I—II, iar în 1973 la seriile *b—c*, sînt mai vechi decît cele de tipul IV respectiv seria *a*, deoarece în tezaurele, mai tîrzii, de la Slana Bara și Șilindia⁸⁵, se găsesc numai exemplare din această ultimă emisiune.

Admițînd însă că monedele de tip Apollo-Amphipolis ar data toate de la sfîrșitul sec. III — începutul sec. II î.e.n., să vedem cum s-ar putea integra ele în contextul numismatic geto-dacic, datînd din aceeași vreme. Apelînd din nou la monografia lui C. Preda, vom constata că în jurul anului 200 î.e.n., autorul citat înregistrează în Oltenia următoarele tipuri de monede „barbare”: tetradrahme de tip Apollo-Amphipolis și „ianiform”; imitații ale tetradrahmei lui Filip II de tipurile: Prundu-Jiblea, Ocnița-Cîrbunesti, „cu cap uman sub cal” și Bugiuilești; apoi tetradrahme de tip Filip II — Alexandru cel Mare și de tip Alexandru cel Mare⁸⁶. Nu vedem cum s-ar putea explica o asemenea aglomerație de emisiuni locale, de tipuri atît de diferite unele de altele, dar circulînd concomitent,

⁸³ T. Gerassimov, *Izvestija-Sofia*, 14, 1940—1942, p. 284—285; *IGCH*, nr. 454; cf. S. Dimitriu, O. Iliescu, *op. cit.*, p. 294.

⁸⁴ V. nota 72.

⁸⁵ E. Clușilă, N. Chidioșan, I. Ordentlich, N. Kiss, *Der Münzhort von Șilindia, Oradea*, 1972, p. 28—29, nr. 402—405; pentru datarea tezaurului, v.p. 70—72.

⁸⁶ C. Preda, *MGD*, p. 142, 149, 158, 164, 169, 176—177, 325, 343.

în spațiul atât de restrâns al Olteniei. Nu este oare limpede că nu toate aceste tipuri au fost emise la aceeași dată ? Iată o întrebare la care răspunsul va fi dat mai curînd sau mai tîrziu de noi cercetări.

Concluzia, una singură pentru toate cele patru părți ale acestei discuții, se impune de la sine ; ea a fost de altfel anunțată încă din introducere. Cercetările de numismatică geto-dacică pot duce adesea la rezultate diferite, în funcție de optica fiecărui autor și de modul în care fiecare își formează propria judecată. Faptul este absolut firesc, căci dacă un cercetător care studiază o anumită problemă, nu ar reuși, la capătul investigațiilor sale, să-și formeze o părere proprie, nu ar avea nici ce, nici de ce să scrie. Important este ca ori de cîte ori se abordează o problemă științifică, cel care o face să ia în considerație, cu seriozitate și fără idei preconcepute, opiniile exprimate anterior asupra aceleiași teme de alți autori. Iar dacă propria sa părere diferă de cele expuse de alți autori, cercetătorul în cauză are datoria de a formula, *sine ira et studio*, argumentele ce i se pare că îi vin în sprijin. Chiar dacă valoarea acestor argumente se va dovedi ulterior a fi fost înșelătoare, cel care le-a formulat cu bună credință își va fi împlinit totuși datoria față de disciplina căreia i-a închinat aspirațiile sale în căutarea adevărului.

PRÉCISIONS À PROPOS DE CERTAINS RÉSULTATS DES RECHERCHES EN NUMISMATIQUE GÉTO-DACE

RÉSUMÉ

En faisant usage du droit de réponse, l'auteur examine dans cet article les principaux aspects de numismatique géto-dace dont l'étude a engendré certaines divergences d'opinion, récemment discutées par Constantin Preda (SCIVA, 36, 1985, 4, p. 316—331). Ces aspects ont été groupés comme suit : I. Questions de terminologie numismatique ; II. Questions d'iconographie monétaire ; III. Questions de métrologie monétaire et IV. Questions de chronologie monétaire. Dans le cadre de chaque groupe, l'auteur passe en revue un nombre de cas où se sont manifestées les divergences commentées d'une manière critique par Constantin Preda, tout en formulant de nouveaux arguments en faveur des thèses critiquées par ce dernier. Finalement, on conclut que la discussion des opinions différentes, exprimées dans le domaine de la numismatique géto-dace, contribue à assurer le progrès des recherches vouées à ce domaine, à condition, naturellement, que cette discussion soit portée *sine ira et studio*.

NOTA REDACȚIEI

În numărul următor al revistei vor fi publicate punctele de vedere ale lui Constantin Preda pe marginea problemelor în discuție, după care Colegiul de redacție consideră încheiat acest schimb de opinii în paginile revistei SCIVA.